

Rob Oostveen

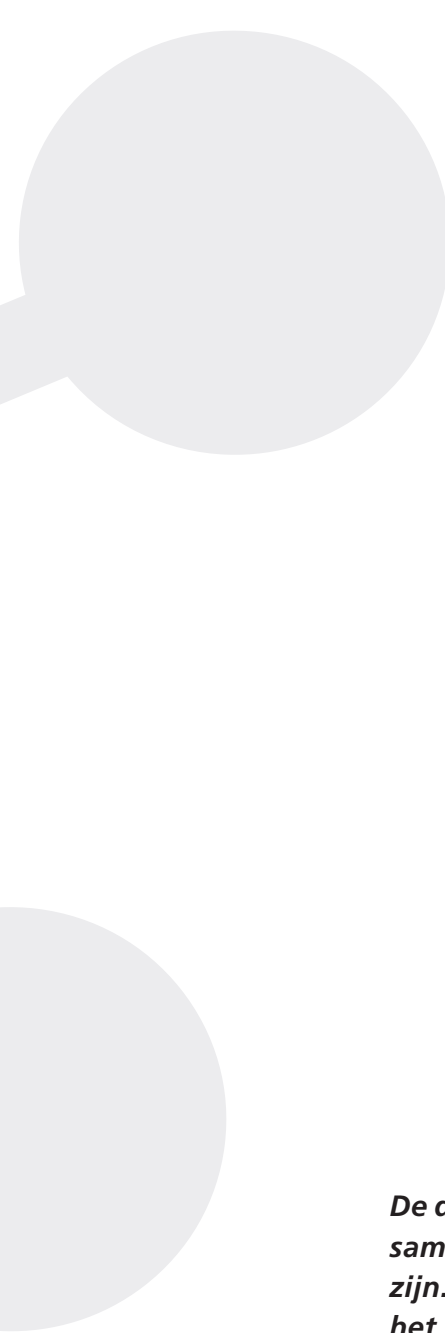
De digitale epidemie

Hoe we kunnen afrekenen
met **ONLINE
BEDREIGINGEN**

HAYSTACK

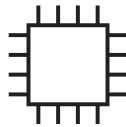
DEEL 1
**TERREIN-
VERKENNING**

De digitalisering beïnvloedt ons leven en onze samenleving meer dan we ons vaak bewust zijn. Vaak hebben we daar profijt van, maar het heeft ook zo z'n negatieve kanten. Als we niet doorgronden hoe het werkt en hoe we er grip op kunnen houden, kunnen we voor bijzondere verrassingen komen te staan. Om het op te nemen tegen de digitale epidemie gaat geen vaccin ons helpen. Vanaf hier kun je werken aan het opbouwen van enige immuniteit.

INLEIDING

KUNNEN WE HET NOG VOLGEN?

De dag uit het voorwoord was tot voor kort verre toekomstmuziek. Inmiddels is het bijna werkelijkheid, en dat is geweldig. Alle digitale ontwikkelingen hebben ons leven makkelijker en leuker gemaakt. Maar er is ook een keerzijde, en daar is weinig oog voor. De ontwikkelingen op het gebied van digitalisering gaan de laatste jaren zo snel dat de maatschappij het niet kan bijbenen. De onvrede en onrust in de maatschappij over uiteenlopende onderwerpen als stress, privacy, economische ongelijkheid en fake news zijn hiervan een uitloeijsel en hebben meer met de digitale ontwikkelingen te maken dan op het eerste gezicht lijkt.

Niet alleen wij burgers kunnen alle digitale ontwikkelingen amper bijbenen, ook de overheid kan het amper volgen. De overheid is de regie aan het verliezen, en erger nog, ze lijkt dat niet helemaal te beseffen.

De geest is uit de fles

In oktober 2019 hield de secretaris-generaal van de VN, António Guterres, een presentatie waarin hij zijn toehoorders het volgende voorhield:

“Er is veel onvrede in de wereld, uitmondend in massale demonstraties in alle werelddelen. De reden van die onvrede ligt aan het groeiende gebrek aan vertrouwen dat men heeft in zijn overheden.”

In dit boek probeer ik te laten zien dat deze twee ontwikkelingen, de digitale revolutie en de ontevredenheid bij burgers over de overheid, veel met elkaar te maken hebben. De ironie is dat die ontevredenheid niet alleen voortkomt uit de gebrekkige manier waarop de overheid inspeelt op de digitale revolutie, maar dat die ontevredenheid op een digitale manier plaatsvindt en wordt versterkt. Daar waar de overheid vroeger een gevestigd instituut als een politieke partij of een (vak)bond tegenover zich vond, komt het initiatief tot protest of demonstratie nu vanuit de mensen zelf. Via sociale media protesteren ze nu digitaal. En steeds actiever.

Burgers zijn steeds beter geïnformeerd en laten zich niet meer afschepen met mooie verhalen en oneliners, zij zijn niet langer onwetend en onmondig. Zij zien wat er in de wereld gebeurt, inclusief alle verschillen en problemen. De leiders van vandaag zien zich geconfronteerd met grote veranderingen, waar ze amper greep op hebben. Wat moeten ze doen in een wereld die ze niet begrijpen of niet willen begrijpen? Hoe kon het zover komen en hoe gaat het nu verder? De relatie tussen overheid en burger dreigt te ontsporen. Is het daarom wellicht tijd voor echte maatschappelijke veranderingen die ervoor zorgen dat we optimaal met de gevolgen van de digitalisering om kunnen gaan?

De geest is uit de fles, en die laat zich niet zomaar terugduwen.

Tijd om in actie te komen

De digitale ontwikkelingen hebben mij altijd gefascineerd, omdat ik mijn hele leven in de digitale wereld gewerkt heb, met name aan de beleids- en marketingkant. Na verloop van tijd ben ik mij gaan verdiepen in de invloed die de digitalisering op onze samenleving heeft gekregen.

De persoonlijke denkbeelden die ik daarbij opdeed, werden de laatste jaren steeds vaker bevestigd door maatschappelijke gebeurtenissen en ontwikkelingen, en door het maatschappelijke debat. Daardoor groeide het besef dat het tijd is om in actie te komen.

Door de digitalisering zullen de machtsverhoudingen in de wereld anders worden dan die we vandaag kennen. De komende decennia worden spannend, want het heeft er alle schijn van dat de digitalisering onze samenleving gaat ondermijnen, tenzij we bereid en in staat zijn om drastische veranderingen door te voeren.

Ik probeer in dit boek te doorgronden welke invloed de digitalisering op onze toekomst gaat hebben. Al schrijvende werden mijn gedachten verder aangescherpt en werd ik er niet geruster op. Naarmate ik mij verdiepte in de materie en met name in de reacties van politici en beleidsmakers kreeg ik de indruk dat zij de kenmerken

van een digitale wereld onvoldoende begrijpen. Zoals je zult lezen is mijn vertrouwen in de overheid, die ons juist naar die toekomst zou kunnen leiden, door haar gebrek aan visie grotendeels verdampt. Maar ook van de burgers wordt een andere inbreng gevraagd.

Het gaat goed met Nederland, maar er is sprake van toenemende onvrede en onrust. Als burgers en overheid daar niet adequaat op inspelen, dan kan het de voorbode zijn van een minder glorieuze toekomst.

Als we het goed aanpakken, krijgen we allemaal een dag zoals ik die in het voorwoord heb beschreven. Als we de digitale revolutie niet serieus nemen, dan lopen we het risico dat ons leven minder aantrekkelijk wordt.

PS. De teksten in de kaders zijn voorbeelden, quotes van derden of persoonlijke uitingen.

HOOFDSTUK 1

DE STAAT VAN ONS LAND

Er gebeurt van alles in de wereld, gebeurtenissen die meer met elkaar gemeen hebben dan op het eerste gezicht lijkt. Daarnaast zijn er veranderingen in ons leven waar we nauwelijks bij stilstaan. Het zijn allemaal gebeurtenissen die te maken hebben met de nieuwe wereld waarin wij terecht zijn gekomen.

- Wat hebben de gele hesjes in Parijs, de studentenprotesten in Hong Kong en het boerenprotest op het Malieveld met elkaar gemeen?
- Hoe kon door een blokkade van hun computersystemen de Universiteit van Maastricht enkele dagen plat komen te liggen?
- Wat schuilt er achter het openbaar maken van foto's van naakte klasgenootjes?
- Waardoor is het mogelijk dat onbekenden veel geld weghalen van een bedrijfsrekening?
- Een kandidaat wint de presidentsverkiezingen, omdat hij met gekleurde informatie twijfelende kiezers direct wist te bereiken en te beïnvloeden.
- Een president stuurt berichten met zijn mening over van alles en nog wat, waar of onwaar, zelfs zonder zijn regering te raadplegen, breed de wereld in.
- Door een abonnement op Netflix kun je, wanneer en waar je maar wilt, films en series kijken.
- Op een dag zie je dat je spaarsaldo ineens op nul staat.

- Je dacht dat een politieke partij in een video jouw mening perfect weergaf, maar nu blijkt je door “fake news” gemanipuleerd te zijn.
- Een onbekende dreigt een foto van jou met een naakte vrouw in bed online te zetten, tenzij je betaalt, maar die situatie ken je helemaal niet.

Dit is nog maar een kleine greep uit voorbeelden van situaties die mogelijk zijn geworden door wat de digitalisering biedt. Het aantal van dit soort berichten en feiten groeit met de dag en ondermijnt onze samenleving. Wat kunnen we daar tegen doen?

Die feiten zijn allemaal het gevolg van de digitale ontwikkelingen die de laatste 40 jaar een enorme invloed op onze samenleving hebben gekregen. Toen de microprocessor werd uitgevonden, had niemand zich kunnen voorstellen wat dat kleine stukje silicium met onze wereld zou gaan doen. Vanaf het moment dat die microprocessor gebruikt ging worden om via een toetsenbord teksten en cijfers digitaal op te slaan en te bewerken, begon een ware digitale revolutie.

Die digitalisering ontpopte zich als een absolute sluipmoordenaar, een virus dat zich allengs in al onze cellen, organen en zelfs tot in onze intermenselijke processen begon te nestelen. Kunnen we vandaag de dag nog leven zonder onze laptops, tablets of mobieltjes?

Er is bijna geen apparaat meer waar geen chip in zit. Dat gaat van deze computers via de betaalkaart, onze auto, de televisie, koelkast, huisverlichting, klimaatbeheersing tot een hoorapparaat. En de meeste apparaten zijn ook nog online verbonden. Maar dat is allemaal techniek. De invloed op ons mensen en de processen waar wij onderdeel van uitmaken, is nog vele malen verstrekkender. Het wordt tijd dat we ons bewust worden van de gevolgen van de digitale revolutie en dat we manieren vinden om op gepaste wijze om te gaan met de uitdagingen van de digitalisering. Door de digitale revolutie leven we in een glazen huis, de digitale wereld weet alles van ons! Had je dat al door?

Uit eigen vrije wil plaatsen mensen hun hele hebben en houwen op media als Facebook, YouTube, Instagram, WhatsApp of SnapChat, zonder enige ingetogenheid en zonder schaamte. Maar ook zonder zich te realiseren wat er met al die persoonlijke gegevens kan gebeuren. En erger nog, zonder enige schroom uiten mensen publiekelijk hun ongenueanceerde onderbuikgevoelens over zaken en over anderen. Er ontstaat opschudding en verontwaardiging als een bedrijf gegevens bewaart van zijn klanten en die mogelijk ooit eens kan gebruiken om hen een gerichte aanbieding te doen.

Steeds meer medische gegevens van patiënten worden digitaal bewaard, maar het

uitwisselen van die gegevens tussen medische organisaties en artsen om de patiënt goed te kunnen behandelen, is een probleem in verband met de privacywet.

In Nederland hebben we een privacywaakhond die af en toe keft en meestal op de verkeerde momenten. Aan de andere kant van de wereld houdt een regering zijn onderdanen met geavanceerde technieken, zoals gezichtsherkenning, in de gaten en strooit kwistig rond met straffen voor geconstateerde (lichte) vergrijpen.

Mobieltjes lijken met ons vergroeid en zijn een verslaving geworden als gevolg van het onbeperkte aanbod door een nieuwe generatie media-iconen, zoals vloggers, bloggers en influencers.

In een paar dagen worden omvangrijke protestdemonstraties georganiseerd met deelnemers die voorheen nergens bij aangesloten waren, maar het thema ondersteunen.

Een nieuwe trend, de voorlopig overtreffende trap van “fake news”, is “deepfake”, het zodanig manipuleren van videobeelden dat de gemiddelde leek de waarheid niet meer van de leugen kan onderscheiden; we worden gemanipuleerd.

We lijken soms wel ziende blind! We maken ons kwaad over gebeurtenissen, maar dragen zelf daaraan bij, al hebben we dat vaak niet door.

Hebben we nog wel geheimen? Zijn er nog feiten die de buitenwereld niet van ons weet? Stellen we nog wel prijs op persoonlijke zaken, zeg maar, op iets als onze “privacy”? Of mag iedereen alles van ons weten?

Heb je enig idee wat er van jou bekend is, welke gegevens over jouw doen en laten zijn opgeslagen? Wie er toegang tot die gegevens hebben? En, waar ze die gegevens voor gebruiken? Bedrijven zijn druk bezig met “the internet of things”, waarmee alles met alles wordt verbonden. Heb je enig idee wat dat voor jou gaat betekenen?

Laat ik je maar meteen uit de droom helpen, alles, maar dan ook alles over jou is “ergens” bekend, zit ergens in een bestand. In een volgende fase worden die gegevens gekoppeld en komen er profielen van jou beschikbaar die meer informatie over jou bevatten dan je je van jezelf kunt herinneren. Het is nog maar een kwestie van tijd tot die profielen gebruikt gaan worden om jouw gedrag te voorspellen en word je een open boek voor partijen die jou zien als een voor hen relevant object. Zij weten dan wanneer en hoe zij gebruik van jou en je portemonnee kunnen maken. En die kennis over jou gaat verder, bepaalde partijen weten straks bijvoorbeeld ook wanneer je kans op een aandoening of ziekte groter wordt en zij zich daarom met jouw leefstijl gaan bemoeien. Dat is iets dat je misschien nog wél zou willen, maar dat zij ook weten op welk moment je onderweg bent naar een stiekeme afspraak met een buitenechtelijke liefde, vind je vast niet meer accepta-

bel. Weer andere partijen menen te weten wat jouw maatschappelijke opvattingen zijn en hoe ze jouw stemgedrag kunnen manipuleren. Waar ligt de grens van wat je wel wilt dat ze van je weten en waarvoor ze het gebruiken en wat je niet wilt? En wie bepaalt die grens?

Duizelt het je al? Of, hoor je nog bij die groepen die denken dat het zo'n vaart niet zal lopen? Of, tot de mensen die willen begrijpen wat er gebeurt? Of, wil je je onderdompelen in naïviteit en blijven denken dat het nog niet zover is? Of, is jouw vertrouwen in de overheid zo groot dat je denkt dat zij wel voor jouw privacy zullen zorgen?

De toenemende onvrede, onrust en demonstraties maken duidelijk dat de burgers het vertrouwen in de overheid verloren hebben. Een overheid die nog steeds denkt alles met "polderen" en extra geld te kunnen oplossen, maar er niet toe komt structurele veranderingen door te voeren om problemen echt op te lossen. Bedoel je die overheid?

Onze wereld is echt aan het veranderen en het wordt tijd dat je je van die veranderingen bewust wordt. Je leeft in een glazen huis, alles wat je doet is zichtbaar voor de hele wereld. Wat kun je doen om zelf baas over jezelf te blijven? Of is die kans nu al verkeken?

Heb je al ervaring opgedaan met cybercriminaliteit, ben je al gehackt en ben je zo geld kwijtgeraakt? Of, hebben onverlaten jou misschien online al bedreigd om jouw mening?

Of, heb je al heftig gereageerd op een bericht waar je het helemaal niet mee eens was, maar dat achteraf "fake news" bleek te zijn?

Wellicht is het nodig om eerst eens bij onszelf te rade te gaan. Hoe dienen we ons leven in te richten om in een gedigitaliseerde wereld mee te kunnen? Hoe zorgvuldig gaan we zelf om met onze privacy? En wat betekent het dat onze persoonsgegevens digitaal worden opgeslagen en makkelijk kunnen worden bewerkt en geanalyseerd?

De hoeveelheid informatie die online op ons afkomt is gigantisch. Kunnen we daar nog wel een weg in vinden? Wat is er waar en wat niet? Wie en wat kun je nog geloven? Wat kan er nog geheimgehouden worden?

Traditioneel gezag brokkelt af. Vroeger kwam de informatie van erkende instanties, bekende media of de overheid, maar in de digitale wereld kan ieder individu "zenden", informatie plaatsen en voor iedereen beschikbaar maken. De wereld wordt een stuk transparanter, maar het wordt ook moeilijker om de betekenis van informatie naar waarde te schatten. Want van wie komt die informatie en klopt die wel? Het wordt zelfs steeds duidelijker dat ook de overheid leugens gebruikt en met cijfers goochelt.

Individuele, pressiegroepen, bedrijven, maar ook politici zijn in staat om invloed op de samenleving uit te oefenen. Overheden, maar ook dictators, hebben niet meer het alleenrecht om informatie te verspreiden. Dit zorgt voor een andere kijk op “gezag”, om niet te zeggen dat het gezag hiermee ondermijnd kan worden. Voor veel organisaties voelt het internet als “het paard van Troje”.

Wat gaat de overheid hiermee doen?

We zijn intussen een digitale wereld binnengestapt die er heel anders uitziet dan de wereld die we gewend waren. De digitalisering heeft gezorgd voor deze belangrijke kenmerken:

- De snelheid van de ontwikkelingen is ongekend.
- Ons leven verplaatst zich grotendeels naar online
- Transparantie en openheid domineren
- Bijna alles draait om data

Deze kenmerken hebben grote invloed op wat wij doen en hoe we dingen doen. Er is veel aan het veranderen en die veranderingen gaan de komende tijd nog veel verder. Hoe snel zullen we hieraan kunnen wennen? Wat is er nodig om hiermee goed om te kunnen gaan?

De vraag die daarom gesteld kan worden, is of wij en onze samenleving er klaar voor zijn om met deze ontwikkelingen om te gaan. Of scherper gesteld, welk systeem, onze hooggeprezen democratie of het door ons verfoeide totalitaire regime, hier het slimst mee om zal gaan. Of is er een ander systeem nodig dat beter past? Hoe kan de ondermijning het beste gestopt worden? De winnaar, als er al een is, zal een cruciale invloed gaan krijgen op het wereldgebeuren, daarbij gesteund door de immense hoeveelheid informatie die over personen beschikbaar is.

De westerse wereld staat voor een digitale uitdaging die zijn weerga niet kent en waarvan de gevolgen nog onvoldoende worden doorgrond. En waarbij de urgentie ervan nog niet bij alle overheden is doorgedrongen.

Tegen deze achtergrond lijkt het begrijpelijk dat onze bekende aanpak en processen hier moeilijk mee om zullen kunnen gaan. Dit boek is bedoeld om te achterhalen of onze (westerse) samenleving de uitdaging van de digitale revolutie wel aan kan of dat we de controle inderdaad kwijt dreigen te raken. Het wil meer bewustwording creëren, zowel bij de burgers als de overheid. Misschien heeft de politiek wel te weinig visie, waardoor zij zich steeds dieper in de nesten werkt, waar het alle schijn van heeft. Dan komt al snel de vraag op of ons huidige politieke stelsel nog wel geschikt is voor een rol in de digitale wereld. Als verkiezingen beïnvloed

kunnen worden door de kiezers online te indoctrineren, zoals meester twitteraar Trump is gelukt, waar zijn we dan als maatschappij naar onderweg? Of krijgen we een wereld, waar China het voorbeeld van geeft, waarin “big brother” ons ieder moment van de dag volgt? Er is veel aan het veranderen en het is hoog tijd dat we proberen te begrijpen wat er werkelijk speelt en welke invloed deze digitale ontwikkelingen op onze samenleving (gaan) hebben. Als we niet snel iets gaan doen, wordt onze toekomst erg onzeker! Wie neemt het voortouw?

HOOFDSTUK 2

DE STAAT VAN ONZE OVERHEID

Het probleem van een epidemie is dat hij vaak al schade heeft aangericht voor hij wordt ontdekt. Het heeft er alle schijn van dat dat ook geldt voor de digitale epidemie.

Veel gebeurtenissen in onze samenleving zijn direct of indirect een gevolg van de digitalisering. Het is een kwestie van eens goed en op een andere manier kijken naar die gebeurtenissen. De vraag daarbij is wie er gaat kijken en wat er dan gaat gebeuren als duidelijk wordt wat de epidemie aan het aanrichten is. Het meest logische antwoord zal zijn dat het een taak van de overheid is om de digitalisering in goede banen te leiden. De overheid dus, maar heeft een overheid, zoals wij die kennen en die al niet in staat was onder andere de hieronder genoemde problemen adequaat aan te pakken, dan wél de tijd, de kennis en de visie om op gestructureerde wijze om te gaan met de online bedreigingen die op ons afkomen?

Wat kunnen wij verwachten van een regering die al zoveel problemen op haar bordje heeft liggen? En dan is de coronacrisis daar ook nog eens bij komen liggen.

Wordt het daardoor niet wenselijk om ook eens te kijken naar ons politieke systeem en hoe een regering wordt samengesteld? De digitalisering vraagt hele andere eigenschappen van een instituut dat ons naar de digitale wereld moet leiden.

Dit boek probeert onder andere een antwoord te vinden op de vraag wat er bij de overheid moet veranderen om in de digitale samenleving de regie te kunnen behouden.

In toenemende mate is de laatste decennia de indruk ontstaan dat onze regering niet echt werkt vanuit een visie, niet bezig is met wat-als scenario's, maar nogal korte termijngericht is. Die daarbij te vaak teruggrijpt op noodmaatregelen en regelmatig verrast wordt door schijnbaar onverwachte ontwikkelingen.

Is het toeval of schuilt er een structurele reden achter een aantal ontwikkelingen waarmee zij het moeilijk lijkt te hebben? Kan dat te maken hebben met de versnippering van de politiek, met de traditie van eindeloos polderen om tot een compromis te komen dat dan toch weer een halve oplossing blijkt te zijn? Of speelt er nog iets anders? Is de huidige werkwijze van de regering nog wel effectief in een wereld die steeds complexer wordt en zich tegelijkertijd sneller ontwikkelt? Het gehoor dat individuen en nieuwe groeperingen in de samenleving voor hun belangen vinden middels de inzet van bijvoorbeeld de sociale media, zet steeds vaker de traditionele gesprekspartners buitenspel.

Door alleen al te kijken naar de problemen waarmee de regering zich de laatste tijd, vóór de coronacrisis, geconfronteerd zag en de onduidelijkheid over hoe die problemen structureel op te lossen, boezemt weinig vertrouwen in dat deze epidemie de aandacht gaat krijgen die nodig is om in het digitale tijdperk de regie te behouden. Bij een aantal van die problemen speelt, direct dan wel indirect, de digitalisering ook een rol. Een greep uit de openstaande problemen:

- Opstand der boeren door falend milieubeleid.
- De infrastructuur slibt dicht, zowel voor auto's als treinen.
- Het onderwijs lijdt onder te grote overhead, werkdruk en gebrek aan leerkrachten.
- De jeugdzorg is erg chaotisch.
- Het CBR maakt er een potje van met veel gedupeerden.
- De bouwwereld door regelgeving de behoefte aan woningen niet kan bijbenen, er dreigt een nieuwe woningnood.
- De maatregelen voor verbetering van het milieu zijn vooral ad hoc paniekreacties, zetten weinig zoden aan de dijk en creëren weer nieuwe problemen.
- De pensioenen staan door rekenregeltjes onnodig onder druk.
- De criminaliteit tiert welig, advocaten worden geliquideerd en aanklagers, rechters en burgemeesters bedreigd.
- De politiediensten kraken in al hun voegen, moeten taken laten vallen en worden gehinderd door de privacywet.
- De invloed van "Europa" verhindert het nemen van broodnodige beslissingen

die voor het oplossen van problemen in ons land hard nodig zijn.

- Het UWV is de controle over haar activiteiten kwijt.
- Ondermaatse regelingen voor arbeidsmigranten.
- De Belastingdienst kent een cultuur die veel burgers onterecht in grote problemen brengt.
- Veel studenten kunnen de eerste jaren na hun studie vergeten dat ze een eigen huis kunnen kopen door een hoge studieschuld.
- Te hoge werkdruk in ziekenhuizen en snel stijgende medische kosten.
- Groeiende agressie tegen hulpverleners.
- Verlies aan controle over selectief immigratie- en “vluchtelingen” beleid.
- Afbouwen van verzorgings- en bejaardenhuizen bij toenemende vergrijzing.

Dit is nog niet alles en dan komt er ook nog bij wat op provinciaal en gemeentelijk gebied allemaal nog speelt. En iedere dag lijken er weer nieuwe problemen bij te komen.

Deze problemen worden niet alleen breed uitgemeten in de traditionele media, met name televisie en gedrukte pers, maar in toenemende mate komen online de reacties los van niet alleen betrokkenen die de gevolgen aan den lijve ondervinden, maar ook van neutrale burgers.

Wat de overheid hierbij onvoldoende lijkt te beseffen, is dat betrokkenen toegang hebben tot heel veel informatie, zij elkaar snel kunnen informeren, dat ze met elkaar snel een belangengroep kunnen vormen en dat via vooral de sociale media een falen van de overheid snel aan de kaak kan worden gesteld. Bijna dagelijks laten groepen zich horen die ontevreden zijn en in actie willen komen. Snel, sneller, snelst, dat komt allemaal door “online”!

Als het regelmatig nodig is dat groepen in actie moeten komen om hun stem tot de overheid door te laten dringen, wat de laatste tijd nogal eens nodig was, dan ondermijnt dat het vertrouwen in die overheid. En aan vertrouwen ontbrak het toch al, vindt ook de baas van de VN.